

ду адміністративного примусу [8]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що інститут застосування вогнепальної зброї у зазначений період почав поступово виходити зі складу поліцейського права і ставати складовою адміністративного права, тобто галузі права, існування якої, як слушно наголошувалося наприкінці XIX ст., передбачає визнання державою принципу, що уся її діяльність має бути заснована на правових нормах, встановлених або визнаних державною владою як міри дозволеної та недозволеної поведінки для усіх учасників державного спілкування [9].

Список літератури: 1. Ивановский В. В. Учебник административного права (Полицейское право. Право внутреннего управления). Казань, 1911. 2. Гаген В. А. Учебник административного права. Ростов на Дону, 1916. 3. Временные правила употребления полицейскими и жандармскими чинами в дело оружия: Прилож. к ст. 688 Свода общих губернских учреждений // Свод законов Российской империи. 1892. Т. II. 4. Правила об отдельном корпусе пограничной стражи: Устав таможенный // Свод законов Российской империи. 1910. Т. VI. 5. Устав лесной // Свод законов Российской империи. 1905. Т. VIII. Ч. I. 6. Специальные правила об употреблении путевыми сторожами оружия, при отправлении служебных обязанностей на Средне-Азиатской, Сибирской, Забайкальской и Закавказских железных дорогах: Приложение к ст. 575 Устава путей сообщения // Свод законов Российской империи. 1906. Т. XII. Ч. I. 7. Правила о призыве войск для содействия гражданским властям: Приложение к ст. 316 Свода общих губернских учреждений // Свод законов Российской империи. 1906. Т. II. 8. Адміністративний кодекс УРСР // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1927. № 63-65. Ст. 240. 9. Берендтс Э. Опыт системы Административного права. Т. I. Обзор истории административного права и истории его литературы. Вып. I. Ярославль, 1898.

Надійшла до редколегії 20.04.07

В. А. Греченко

ПОЧАТКИ ТВОРЕННЯ ТОТАЛІТАРНОЇ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ (1918–1920 РР.)

Як відомо, Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У) була створена на своєму I з'їзді у липні 1918 р. У перших же рішеннях вона визначила свою подальшу долю на багато років наперед, заявивши, що «жодне із завдань, які стоять перед комуністами України, не може бути вірно поставлене і вирішене поза зв'язком з тактикою Російської партії» [1, с. 23]. Звертає на себе увагу, що «завдання навіть не може бути поставлене» (вид. – В. Г.), а не те, що якимось вирішене, і не лише стратегічно, але й тактично, як це випливає з цитованого рішення з'їзду «Про партію». При цьому було забуто, що є певна специфіка дій політичної партії в національній республіці. Але ні – ніякої окремої тактики. Хоча, як ми знаємо, були й інші пропозиції, – зокрема, М. О. Скрипника на Таганрозькій партійній нараді (квітень 1918 р.), який пропонував зовсім інший варіант: «Утворити самостійну комуністичну партію, що має свій Центральний Комітет і свої партійні з'їзди і зв'язану з Російською комуністичною партією через міжнародну комісію (III Інтернаціонал)» [2, с. 82–83].

Проте, це рішення було підкореговане на пленумі ЦК РКП(б) 3 травня 1918 р., відповідні настанови делегатам I з'їзду КП(б)У дали секретар ЦК РКП(б) Я. М. Свердлов та особисто В. І. Ленін [3, с. 131] У вуста ж українських комуністів у офіційному повідомленні про проведення з'їзду була вкладена досить цікава фраза: «Але створення особливой Української партії – не завоювання для українських комуністів, а важка необхідність» [4, с. 4] Тут звертають на себе увагу кілька моментів: 1) створення КП(б)У – не завоювання українських комуністів, тобто це ніякий не успіх; 2) це важка необхідність – тобто крок вимушений, тимчасовий (?), нелегкий (для кого? Очевидно, для російських комуністів, адже вони «дозволили» мати в Україні свою філію, а це так важко, так важко...).

У зв'язку з тим, що в Україні майже весь час йшли бойові дії, КП(б)У спочатку нагадувала скоріше «привид, який блукає Україною».

Керівні ланки партії (за винятком ЦК), було створено пізніше. Зі складу ЦК у 1919 р. обиралася Президія ЦК КП(б)У (діяла в січні – лютому 1919 р.), Політичне бюро ЦК (вперше створене 6 березня), Організаційне бюро (створене 4 лютого) і Секретаріат ЦК КП(б)У, який почав складатися вже весною того ж року [5, с. 190–191]. Про вплив та рівень організації українських комуністів свідчить такий уривок з повідомлення С.Косіора з Києва у Харків, датований 23 лютого 1920 р.: «За винятком Чернігівської губернії в останніх губерніях *майже ніякої роботи наша партія розгорнути не встигла, а почасти не змогла... Зародки організацій є тільки по містах, робота на селі тільки стає на порядок денний*» [6, арк. 26–26 зв] (вид. – В. Г.).

Новим виявом «рівноправності» більшовиків Росії і України стали рішення VIII Всеросійської конференції РКП(б) (грудень 1919 р.), яка прийняла новий Статут партії. Згідно з цим Статутом, компартії радянських національних республік, у тому числі й КП(б)У, повинні були у подальшому проводити не з'їзди, а партійні конференції [7, с. 199]. Таким чином, статус вищого органу КП(б)У було знижено, він не міг бути однаковим з вищим органом РКП(б). Цим ще раз було підтверджено, що КП(б)У не має ніякої самостійності, а є лише територіальним органом російської компартії.

Відповідно до цього, у березні 1920 р. пройшла IV конференція КП(б)У. На нашу думку, це була неординарна подія в історії КП(б)У. В роботі конференції взяв участь і Сталін, де зробив доповідь про економічну політику. Його обрали делегатом IX з'їзду РКП(б). Вельми характерна деталь: стенографістки замість прізвища «Сталін» в окремих місцях записали «товариш Сталь» [8, с. 13], що, на наш погляд, свідчить про не дуже велику популярність на той час цього діяча.

На конференції точилася гостра боротьба, викликана, насамперед, діями «децистів» – лідерів групи «демократичного централізму» (Т. В. Сапронов, Я. Н. Дробніс), а також І. К. Дашковського та ін.

Слід відзначити, що протягом 20-х років, наприклад, І. К. Дашковський майже завжди виступав з особливою позицією. Він часто згадується в підручниках з історії КПРС як завзятий опозиціонер, проте його біографія є недостатньо відомою. Народився Дашковський у 1891 р. на Черкащині у сім'ї економа поміщицького маєтку. У березні 1917 р. вступив до більшовицької партії. Був активним учасником Жовтневої революції у Житомирі, у роки громадянської війни очолював Саратовську партійну організацію, був головою міського й губернського комітетів РКП(б), членом редколегії органу КП(б)У – газети «Комуніст», редактором ряду армійських газет [9, с. 87–88].

На IV конференції КП(б)У І. К. Дашковський виступив проти резолюції про взаємовідносини між Україною і радянською Росією, вважаючи її «невірною та несвоєчасною». Він пропонував «відкинути усіляку гру в Український уряд і відновити відкрито, ясно і рішуче питання про злиття обох республік в одну Радянську республіку». Він вважав, що українське селянство не вірить в самостійність як вихід зі складної економічної ситуації, стверджував, що «99% українських селян абсолютно не цікавляться нашими політичними комбінаціями, не цікавляться питанням про самостійність українського Раднаркому. Село цікавиться зараз земельним та продовольчим питанням» [10, арк. 111–112]. У першій частині цих своїх тез позиція Дашковського не відрізнялася від позиції Сталіна. Але пропозиції Дашковського були піддані критиці делегатами конференції. Ф. Я. Кон, наприклад, відзначив, що Дашковський «хворіє тією хворобою, яку тов. Ленін називає русотяпством» [10, арк. 117]. Очевидно, що Дашковський багато в чому перебільшував, але фраза про те, що українські селяни мало цікавляться політичними комбінаціями більшовиків, очевидно, мала під собою підґрунтя.

Все ж конференція абсолютною більшістю голосів (проти – 2, утрималося – 6) [11, с. 64] прийняла резолюцію «Державні відносини Радянської України і Радянської Росії». У цьому документі спроби розірвати чи послабити зв'язок між Україною та Росією називалися «контрреволюційними, спрямованими проти самої влади робітників і селян» [12, с. 70].

До речі, Дашковський ще двічі виступав на конференції. Один раз – за продовження дебатів по доповіді Й. В. Сталіна [10, арк. 234], а другий – при обговоренні питання про політику на селі, де піддав критиці Т. В. Сапронова за недооцінку класових протиріч на селі. Дашковський говорив, що Сапронов пропонує створювати на селі клуби для молоді, жіночі спілки, але все це «ро-

жева водичка», якою «Сапронов хоче окропити село і зробити його червоним». На думку Дашковського, «громадянської війни на селі не unikнути, нам треба прийняти цей бій». Він пропонував «провести диктатуру пролетаріату й бідноти на селі» [10, арк. 328–329], тобто виступав за більш жорстке проведення класової лінії на селі.

На IV конференції КП(б)У більшість серед делегатів мали представники групи «демократичного централізму». Ситуація на конференції була дуже напруженою. Ось як це описувалось у «Нарисах історії Комуністичної партії (більшовиків) України», що вийшли наприкінці 20-х років, тобто майже через 10 років після вказаних подій. Автор цієї роботи М. М. Попов писав: «У тій гострій боротьбі, яка весь час точилася на конференції, у супроводі всіляких інцидентів, обструкцій, висловлюваного недовіря президії, з перервами у засіданнях, що їх не можна було проводити через галас, який часом мало не переходив у бійку, – конференцію аж насилу вдалося довести до кінця, і то завдяки втручанню представника ЦК РКП(б) тов. Сталіна» [13, с. 299]. Як нам здається, атмосферу конференції передано вірно, крім того, що Сталіну вдалося приборкати «децистів». Як свідчить стенограма конференції, Сталін фактично не зміг протистояти аргументам Т. Сапронова і його групи.

А ця група, до речі, провела на конференції досить цікаву резолюцію. У ній вимагалось послідовно створювати господарські організації на принципах саме демократичного централізму, а не просто централізму, прийняттого для політики «воєнного комунізму». До того ж, резолюція наголошувала на необхідності підпорядкування господарських організацій місцевим радянським органам, виходячи з того, що у вирішенні питань потрібно дотримуватись принципу колегіальності. Застосування мілітаризації, зазначалося у резолюції, ні в якому разі не повинно означати механічного перенесення в галузь господарювання всіх організаційних форм і методів управління, вироблених практикою будівництва армії.

Мине рік, і у березні 1921 р. на X з'їзді РКП(б) буде проголошено нову економічну політику, яка, власне, всім своїм змістом спрямована проти надмірної централізації та мілітаризації господарського життя. Але це станеться через рік. А у березні 1920 р. «передчасні» виступи Т.В. Сапронова та його прибічників не будуть зрозумілими [8, с. 13–14].

Оскільки «децисти» мали більшість серед делегатів IV конференції, вони провели рішення про вибори у ЦК списками. Стало ясно, що в майбутній ЦК увійдуть лише «децисти» та їх прибічники. За таких умов 105 делегатів, від імені яких виступив Г. І. Петровський, відмовилися брати участь у цих виборах, і залишили зал засідання. Серед них був і Дашковський, який пізніше згадував, що стосунки між делегатами з'їзду від України були настільки гострими, що «децисти» та їх опоненти – делегати IV конференції

КП(б)У – їхали у Москву на ІХ з'їзд РКП(б) у різних вагонах, припинивши між собою в той час будь-які спілкування [9, с. 89]. Це свідчення підтверджує характеристику ситуації на конференції, яку давав М. М. Попов (ми її цитували вище – В. Г.).

Дізнавшись, що більшість ЦК КП(б)У підтримували «децистів», Політбюро ЦК РКП(б) ухвалить рішення розпустити його і створити тимчасовий ЦК КП(б)У [14, с. 317], тобто фактично призначити його. Тим самим було порушено право комуністам України самим обирати свої керівні органи. Слід відзначити, що практика скасування рішень з'їздів КП(б)У виявлялася й раніше, наприклад, 25 березня 1919 р. ЦК РКП(б) скасував рішення ІІІ з'їзду КП(б)У про ставлення до дрібнобуржуазних партій, як таке, що суперечить загальній тактичній лінії РКП(б) стосовно дрібної буржуазії та її партій [14, с. 299].

Коли делегати ІV конференції КП(б)У довідалися про оцінку своїх рішень, вони звернулися до ІХ з'їзду РКП(б) зі спеціальною заявою, в якій, зокрема, не погоджувалися з тими оцінками роботи конференції, що містилися у виступах на з'їзді Леніна та інших членів ЦК. Було звернуто увагу й на те, що «вибори ЦК КП(б)У відбулися під головуванням члена Політбюро ЦК РКП т. Сталіна, жодної заяви з боку т. Сталіна щодо неправильності виборів зроблено не було ні до виборів, ні під час виборів... І заява т. Леніна, так само як і рішення Політбюро, є продуктом непорозуміння, заснована на односторонній інформації, досить перекрученій. Делегація впевнена, що Пленум ЦК після з'їзду, об'єктивно ознайомившись з роботою Всеукраїнської конференції, дасть більш правильну оцінку, ніж це було досі...» [15, с. 210].

У зв'язку з цим виникає питання: хто ж дав «односторонню і перекручену» інформацію в Москву? Можна з високим ступенем вірогідності стверджувати, що це був Сталін, який представляв Політбюро і ЦК РКП(б) на конференції.

Процес становлення взаємостосунків між КП(б)У та московським компартійним центром знайшов своє відбиття й на V конференції КП(б)У (листопад 1920 р.). У виступах В. Блакитного та І. Дашковського ніби з різних ракурсів розглядалася доцільність існування КП(б)У взагалі. Наприклад, Дашковський стверджував, що місцеві партійні організації в Україні «живуть ідейно більше життям Російської комуністичної партії, ніж директивами Центрального Комітету партії (мається на увазі ЦК КП (б) У – В. Г.). Виходячи з цього, Дашковський вважав ЦК КП(б)У «штучною організацією» [16, арк. 80]. В. Блакитний намагався довести, що КП(б)У взагалі не пов'язана з українським народом, що вона заповнена міщанськими елементами, які прийшли з Росії [14, с. 324].

Слід відзначити, що заява В. Блакитного з приводу соціального складу партії більшовиків мала під собою підстави. З кінця осені

1920 р. проходила перереєстрація членів РКП(б). Під час неї партія скоротилася приблизно на третину. Перереєстрація показала, що у кінці громадянської війни у соціальному складі партії відбулися серйозні зміни. Якщо на початку громадянської війни робітники складали більше половини комуністів, то тепер було менше половини. З 214 тис. членів партії, що залишилася після перереєстрації, робітників було 93 тис. (44%), селян та кустарів – 53 тис. (24%), службовців та інтелігенції – 54 тис. (25%), інших – 14 тис. (7%) [17, с. 23].

IX конференція РКП(б) (вересень 1920 р.) розглянула відносно нове питання для правлячої партії. Хоча називалося воно звичайно – про внутріпартійне життя (доповідач Г. Зінов'єв), але викликане було появою всередині партії конфліктних та кризових явищ, пов'язаних з протиставленням «низів» «верхам». Ці явища виявлялись у терті, групівщини, конфліктах між окремими групами членів партії, що було відбиттям боротьби за владу на місцях. Впливала на це громадянська війна, розруха, мілітаризація економіки, психологія людей, які раніше були «ніким», а тепер самі хотіли домінувати і керувати іншими, не гребуючи для досягнення керівних посад інтригами та організацією чвар. Ті, хто вийшов з простих робітників і став до владного керма, відірвалися від свого прошарку, дивилися на своїх колишніх товаришів зверхньо, зловживали владою, влаштуовуючи для себе та своїх близьких особисті привілеї. В одному з листів ЦК РКП(б) того часу у дуже м'якій формі про це писалося так: «... відірвавшись від партійної роботи, ці товариші перестають добре виконувати й радянську роботу. Поступово вони починають ставитись до своїх обов'язків бюрократично і формально, викликаючи цим справедливі нарікання з боку рядових робітників» [18, с. 1]. У рішеннях конференції підкреслювалося, що членів партії слід розрізняти лише за ступенем їх свідомості, політичної зрілості, революційної досвідченості і боротися з усілякими спробами проводити відмінності між членами партії за якимись іншими ознаками. Щоб уникнути відриву «керівних працівників від мас», було визнано за необхідне частіше проводити загальні збори членів партії, з обов'язковою присутністю на них усіх комуністів, зобов'язати всіх відповідальних працівників регулярно проводити партійну роботу в масах [19, с. 276–282]. Проте, це були досить поверхові заходи, які не могли вплинути на той розрив, що виник уже в цей час між рядовими членами партії та її верхівкою, і який все більше поглиблювався і згодом перетворився на прірву.

Серед заходів, які повинні були «пом'якшити» ситуацію в парт-організаціях, зрівняти в можливостях «низи» та «верхи», можна назвати рішення Одеського губкому КП(б)У, який влітку 1921 р. вирішив направити всіх членів партії на курортний відпочинок

[20, с. 39]. Але, це було скоріше винятком, ніж правилом. У Чернівці в цей же час це дозволили лише вузькому колу відповідальних працівників.

З тим щоб КП(б)У не відхилилося від «генеральної лінії» і не доводилося потім виправляти і скасовувати її рішення, тобто виконувати подвійну роботу, у грудні 1920 р. Пленум ЦК РКП(б) розробив і затвердив своєрідну «шпаргалку» для ЦК КП(б)У під назвою «Політичні директиви ЦК РКП(б) для ЦК КП(б)У». Цим документом ЦК КП(б)У та всі парторганізації республіки зобов'язувались «використовувати створені у зв'язку з ліквідацією білогвардійського і польського фронтів в Україні сприятливі умови для поширення впливу партії у робітничих та селянських масах, для зміцнення Радянської влади і для провадження в життя чергових політичних і господарських завдань» [21, с. 116].

Слід відзначити, що події громадянської війни суттєво вплинули і багато в чому визначили принципи діяльності партії у 20-ті і 30-ті роки. Жорстокості громадянської війни, обопільний терор – білий та червоний – залишили непоправний слід у людських душах. Величезні жертви (населення колишньої імперії скоротилося на 13 млн осіб), низька вартість життя, можливість вирішувати глобальні питання силою – все це лежало в основі піраміди, що називалася на початку 20-х років «РКП(б)».

Список літератури: 1. Коммунистическая партия Украины в резолюциях... Т.1. К., 1976. 2. Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917 – апрель 1918 гг.) Сб. док. и матер.. К., 1962. 3. История Коммунистической партии Советского Союза. В шести томах. Т.3. Кн.2. М., 1968. 4. Извещение о I-ом съезде Коммунистической партии (большевиков) Украины. Состоявшаяся 5-12 июля 1918.б/м. 5. Гошуляк І. Л. Компартія України у роки громадянської війни // Маршрутами історії. К., 1990. 6. ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.20. Спр.199. 7. Восьмая конференция РКП(б). Декабрь 1919 года. Протоколы. М., 1961. 8. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. К., 1993. 9. Греченко В. А. І.К.Дашковський: нарис політичної діяльності // Укр.іст.журнал. 1991. №10. 10. ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.1. Спр.28. 11. Пирог Р. Четвертая конференция КП(б)У // Под знаменем ленинизма. 1990. №2. 12. Коммунистическая партия Украины в резолюциях... Т.1. 13. Цит. за: Шаповал Ю. І. Сталін, сталінізм і Україна // Маршрутами історії. 14. Очерки истории Коммунистической партии Украины. К.,1977. 15. IX съезд РКП(б). Март-апрель 1920г. Протоколы. М., 1960. 16. ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.1. Спр.42. 17. Личный состав РКП в 1920 г. М.,1921. 18. Известия ЦК РКП(б). 1920. №21. 19. Девятая конференция РКП(б). Протоколы. М.,1972. 20. Коммунист (Одесса). 1921. №17. 21. Справочник партийного работника. М., 1921.

Надійшла до редакції 26.04.07

О. В. Марцеляк

ВИБОРЧА СИСТЕМА В УКРАЇНІ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Підписання Президентом України Указу «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 2 квітня 2007 р. та від 26 квітня 2007 р. актуалізує питання удосконалення вітчизняної виборчої